Göteborgs och Bohus län.

Västgötadelen av Göteborgs och Bohus län omfattar Askims, Sävedals samt Östra Hisings härader. Med ett undantag sakna dessa områden runstenar i likhet med de angränsande, västligast belägna västgötahäraderna i Älvsborgs län. Undantaget utgör den gravsten med runinskrift från Älvsborg (Vg 196), som numera förvaras i Göteborgs museum, men vars tidigast kända placering var vid Älvsborgs slott, en gång beläget inom den del av det nuvarande Göteborg, som förr hörde till Örgryte sn, Sävedals härad. Stenens ursprungliga plats är dock icke känd.

196. Göteborg, Älvsborg. Nu i Göteborgs museum.

Pl. 159, 160.

Litteratur: L 1647. J. Bureus, KB F a 10: 2, nr 114, KB F a 5, s. 258 nr 566, Dagboksanteckningar (KB F a 4, publ. av G. E. Klemming i Samlaren 4, 1883), s. 27, Sumlen (KB F a 12, utg. i Svenska Landsmålen, Bih. 1, 1886), s. 190; J. H. Rhezelius, KB F a 10: 1, nr 48; KB F e 17, s. 30 (avskr. av KB F a 5 av okänd hand); O. Celsius, Svenska runstenar (KB Fm 60) 1, s. 253; Kyrkoinventarium 1830 (ATA); G. Brusewitz, Brev till B. E. Hildebrand $^{20}/_{2}$ 1871, $^{19}/_{6}$, $^{4}/_{8}$, $^{24}/_{11}$ och $^{25}/_{11}$ 1879 (ATA); VHAA:s protokoll 1879 §§ 258, 327, 470; G. Brusewitz, Beskrivning $^{22}/_{11}$ 1879 (ATA), Om runstenen från Nya Elfsborg (i: Göteborgs K. Vetenskaps och Vitterhetssamhälles handl., ny f. 17, 1882, s. 51 f.) jämte uttalande av P. J. Lindal (i: sistn. a. s. 75 f.); Göteborgs museums årsberättelse 1879 (tryckt i Göteborgs Musei Tjugofemårs-berättelse, 1888, s. 113 f.); Wilhelm Berg, Runinskrifter vid Göteborg (i: Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia 2, 1879–83, s. 59 f.), Om runstenen från Nya Elfsborg (i: Göteborgs K. Vetenskaps och Vitterhetssamhälles handl., ny f. 19, 1884); S. Gardell i Göteborgs och Bohusläns fornminnesförenings Tidskrift 1932–33, s. 165; C. R. af Ugglas, »Jon Drotnings gravsten» (i: Vikarvet 1935, s. 28 f.).

Äldre avbildningar: J. Bureus, träsnitt (i: Monumenta Sveo-Gothica Hactenus Exsculpta, 1624, KB F a 5, KB F a 10: 1, KB F a 10: 2, återgivet i Berg a.a.); G. Brusewitz, blyertsteckning 1871 (stenen i muren, ATA), blyertsteckning 1879 (stenen uttagen, ATA, återgiven i Berg a.a.), två blyertsteckningar 1879 (runpartiet, ATA); därjämte finns ytterligare en bild i Göteborgs K. Vetenskaps och Vitterhetssamhälles handl., ny f. 17 och 19, som enl. Bergs uppgift återgår på en teckning av Brusewitz; A. Hedenberg, två blyertsteckningar 1879, båda förvarade i ATA, den ena visande hela stenen i muren, den andra, en situationsbild (återgiven i Berg a.a. 1879–83, s. 60).

Den äldsta uppgiften om denna runristade gravsten lämnar J. Bureus i sina dagboksanteckningar för år 1603: »7 Martij fik iagh bodh ifrån Försten [Karl IX] efter migh, mötten i wägen när han kom igen til Elfzborgz slott, afritte iagh Slachtordningar och Runestenen för Porten ligger». Originalteckningen har gått förlorad, men bilden är bevarad i träsnitt, och Bureus har själv rubricerat denna i F a 10: 2 »På Elfzborghz föreborgh» och i F a 5 »ElfzBårg för Slotsporten». I *Monumenta* 1624 rubriceras bilden: »På Elfzborgh Slott». I *Sumlen* finnes därtill av Bureus' hand en något missvisande notis, som dock otvivelaktigt avser gravstenen: »På Hisingen står en, vidh Elfzborgh». Bureus' uppgifter avse stenens plats i Älvsborgs fäste, beläget på södra stranden av Göta älv, inom västra delen av nuvarande Göteborg (tidigare Örgryte sn, Sävedals härad; ej V. Frölunda sn, som i planschhäftet angivits). Stenens ursprungliga plats är okänd, likaså den exakta tidpunkten för dess placering vid Älvsborg. Belägenheten är ej heller närmare angiven. Träsnittet synes snarast ge vid handen, att den varit placerad på marken.

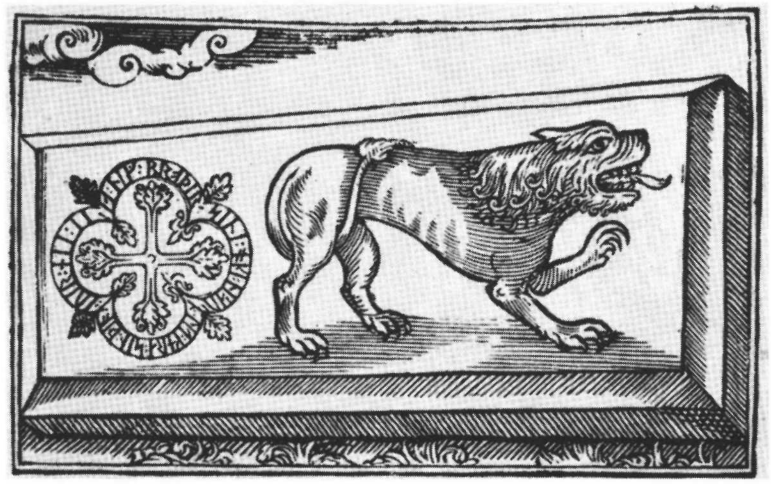

Fig. 306. Vg 196. Göteborg, Älvsborg. Efter träsnitt av Bureus.

1502 uppgives Älvsborgs slott, som fästningen redan då också kallas, vara av trä (jfr Helene Dihle *Zur Belagerung von Elfsborg i. J. 1502, Fornvännen* 1930, s. 110). Fientligheterna med Danmark, som f. ö. ett par gånger ledde till danskt herravälde över fästningen, nödvändiggjorde omfattande förstärkningsarbeten under 1500-talet (jfr W. Berg, *Elfsborgs slott* i *Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornm. och hist.* 7, 1904, s. 1 f.). Härvid ålades bönderna i omgivande härader att framforsla erforderligt byggnadsmaterial. Möjligen har gravstenen under denna tid förts till Älvsborg från någon av kyrkogårdarna i trakten.

Först i ett inventarium för Nya Älvsborgs kyrka 1830 finner man sedan belägg för stenens existens: »På södra väggen af kyrkan är en inmurad sten med runinscription och ett pantherdjur». Kyrkan var inrymd i fästningens stora mittorn, och platsen stämmer till fullo med G. Brusewitz' uppgift om stenens belägenhet 1871: »Sittande ett stycke ofvan porten på borggårdssidan af tornet å Ny Elfsborgs fästning. Täljsten. Sönderslagen men hopsatt, komplett». Några data i fästningsbyggets historia förklara stenens förändrade placering. Älvsborg ersattes strax efter mitten av 1600-talet med Nya Älvsborg. Arbetet på den nya fästningen, förlagd till Kyrkogårdsholmen (tidigare i Lundby sn, Östra Hisings härad) i Älvsborgsfjorden strax utanför älvmynningen, igångsattes 1653 och pågick till inpå 1670-talet. 1660 började raseringen av det gamla Älvsborg. Stenmaterialet kom därvid i viss utsträckning den nya fästningen till godo. Bland sådan överförd byggnadssten befann sig alltså den runristade gravstenen. Stenens förnämliga placering ovanför porten till Nya Älvsborg sammanhänger måhända med att man i djurfiguren funnit ett uttryck för begreppet »Göta lejon». Om det svenska riksvapnets lejonbild, som ytterst går tillbaka till det gamla folkungavapnet, se H. Hildebrand, *Heraldiska studier* (i *ATS* 7: 1, 1884), s. 1 f.

A. Hedenbergs teckningar bära årtalet 1879. Samma år den $^{19}/_{6}$ anmälde Brusewitz till Riksantikvarien Hildebrand, att stenen nu var »löst sittande, så att den hotade nedstörta, hvadan man måst uppföra en platform under densamma för att förebygga fara för de under porthvalfvet passerande», och han anhåller därför om tillstånd att få uttaga stenen och införliva den med Göteborgs museums samlingar. Vitterhetsakademien gav sitt tillstånd till förflyttningen, och stenen förvaras nu i museet, inv.nr GM 367 (gammalt nr 1516).

Mörk, grågrön diabas. Längd 1,81 m., bredd 0,72–0,60 m. Stenen är sprucken i två delar, men brottet berör icke runinskriften. Denna är nött.

Inskrift:

✠ **gunbiorn : liṭ : gịrạ : ṣṭịn : þinạ : ịuir : i - - - - - ạneg : broþir : si . . .**
5 10 15 20 25 30 35 40 45

Gunnbiorn let gæra sten þenna yfir ..., broður sinn.

»Gunnbjörn lät göra denna sten över ..., sin broder.»

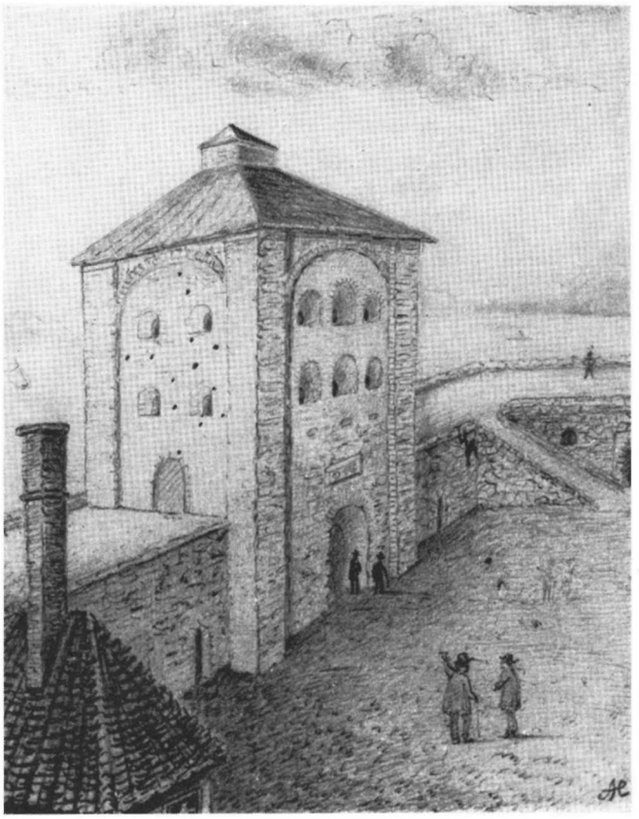

Fig. 307. Vg 196. Göteborg, Älvsborg. Gravstenen på sin plats ovanför porten i Nya Älvsborg. Efter teckning av Hedenberg 1879.

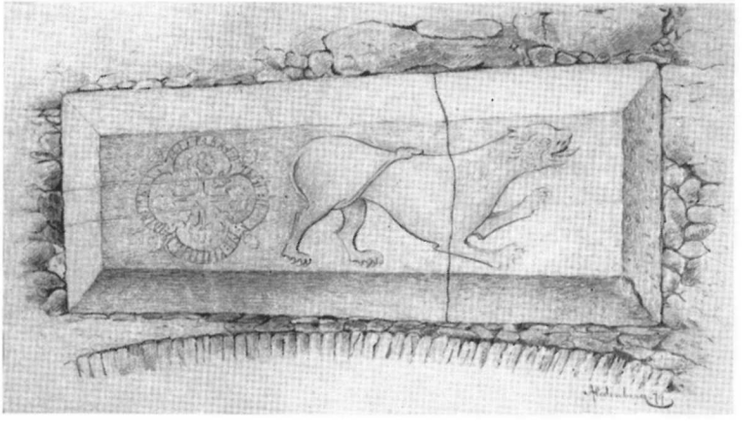

Fig. 308. Vg 196. Göteborg, Älvsborg. Efter teckning av Hedenberg.

Till läsningen: Inskriften börjar med ett korsformigt sk mitt i rosettbågen närmast lejonet. 1 **g** är till sin översta del otydlig, bst är endast svagt skönjbar närmast hst. Punkten är grund men tydlig. På 2 **u** är bst:s förbindelse med hst bortnött. Av hst är endast ett stycke på mitten tydligt. 1 4 **b** är undre bst i det närmaste bortnött. Av hst i 5 **i**, som står trångt mellan 4 **b** och 6 **o**, återstå endast två korta stycken. 6 **o** är säker liksom 7 **r** och 8 **n**. Mitt på hst till 10 **i** finnas fördjupningar, som icke förefalla att vara huggna. Det

Fig. 309. Vg 196. Göteborg, Älvsborg. Efter Berg, Runinskrifter vid Göteborg (1879–83).

är numera omöjligt att avgöra, om runan varit stungen. 11 **t** har numera ingen bst, bortnött. Av punkten i 12 **g** finns endast ett ytterst grunt spår bevarat. Taljor eller rep ha slitit bort övre delarna till 14–20 **ra:stin:þ**. Taljspåret har även nött bort mellersta delen av 13 **i**. Av 14 **r** återstår nedre hälften och av 15 **a** den nedre tredjedelen. Därefter står tydligt sk :. Av 16 **s** har mellanleden gått fullständigt förlorad, av de övriga lederna finnas endast obetydliga rester. Av 17 **t** återstår endast ett kort stycke nedtill. 18 **i** har förlorat övre delen. Av 19 **n** är övre delen bortnött. Undre delen av hst och bst är bevarad. 20 **þ** är avnött i toppen. Vid 22 **n** finnas både till höger och vänster streckformade fördjupningar; endast den nedersta på högra sidan förefaller att vara huggen. I r. 23 kunna inga spår av bistavar iakttagas. Av 24 **i** återstår ett kort stycke på mitten liksom av 26 **i**. 25 **u** och 27 **r** äro säkra. 28 **i** är säker. I nästa runa (29) ser man en säker hst; t.v. finnas skåror i stenen, som skulle kunna vara rester av **a**- eller **o**-bistavar. Därefter syns mittpartiet av en hst, som upptill möter en spricka i stenen. T.h. om denna hst finns en fördjupning, som kan tänkas vara huggen och utgöra början till en **k**-bst. Därefter följer lågt i runbandet en rund fördjupning, som ej verkar huggen. Ovanför denna finns också en ojämn fördjupning, som ej verkar huggen, varför man ej här bör räkna med sk. I r. 31 är hst tydlig, inga säkra spår av bistavar. Ingenting hindrar emellertid, att denna runa varit **o** (jfr nedan). Därefter finns en hst (32); ytan t.h. om hst är vittrad; där har funnits plats för bistavar. Vittringsytan kan ej här ge någon bestämd ledning. Runan kan ha varit **u**, **r**, **b**. Man kan också tycka sig se en **s**-runa av stolsform, ehuru detta med all sannolikhet är en ren tillfällighet. Mellan r. 32 och 33 finnas inga spår av sk, ehuru utrymmet mellan runorna möjligen medgivit ett sådant. Av r. 33 ser man en lång, tydlig hst; inga absolut säkra spår av bistavar kunna iakttagas men skåror till höger om hst. En av dessa skåror kan vara rest av en **k**-bst. En annan skåra är sannolikt rest av en bst till r. 34 (**a**?). 35–37 **neg** äro säkra. 38 **b** har delvis bortnötta bistavar. 39–43 **roþir** äro säkra jämte följande sk. 44 **s** är svårt skadad men förefaller säker. Efter 45 **i** finnas inga säkra spår av ristning före det inledande korset. Med all sannolikhet har här stått en runa. Plats finns för högst två runor.

Den svårtydda runinskriften har under tidernas lopp lockat många runologer till tolkningsförsök, som givit nästan lika många olika resultat. Träsnittet hos Bureus visar den äldsta läsningen. Att runorna redan då varit svåra att komma till rätta med, och att teckningen är schematisk, visar Bureus' egen tveksamhet om innebörden av inskriften. F a 5 har: *Ogni Nisa Sun lit gera Stin thinna ivir ... Nigg Brodir sina*, medan F a 10: 2 bl.a. innehåller följande läsning: *o gun biarn : let : gæræ stein | þinna : iuir : eia : iati : neg : bro | þir : sini :*. Den förstnämnda tolkningen har i huvudsak följts av Liljegren: *Okinisun : lit : kera : stin : þinna : ivir : Ni .. a : nig : broþir : sin ...*

Under senare delen av 1800-talet blir inskriften föremål för ny granskning, ehuru den då blivit om möjligt mera förstörd genom ett lager av »kalk och droppstensskorpa», som Wilhelm Berg uttrycker sig. Berg läser inskriften på nytt men supplerar de förstörda partierna efter Bureus' träsnitt; se fig. 309. Med G. Stephens' bistånd framställer Berg följande tolkningsförslag, översatt till nysvenska: »Åke Nilsson lät göra denna vård öfver Ide och Anik, sina bröder».

Efter stenens förflyttning till Göteborgs museum i november 1879 undersöktes och avtecknades den av intendenten G. Brusewitz. Han finner första namnet vara *Gunnbiarn* och associerar omedelbart mannen med samma namn i Saga Inga Barðarsonar och vill fortsättningsvis i inskriften se ett historiskt vittnesbörd om händelserna kring Gunnbjörns broders, Jón drotnings död. Jón, konungens länderman öster om Göta älv, föll offer för svek och dräptes, hans lik fördes till Kungahälla och begravdes i munkklostret. Gunnbjörn

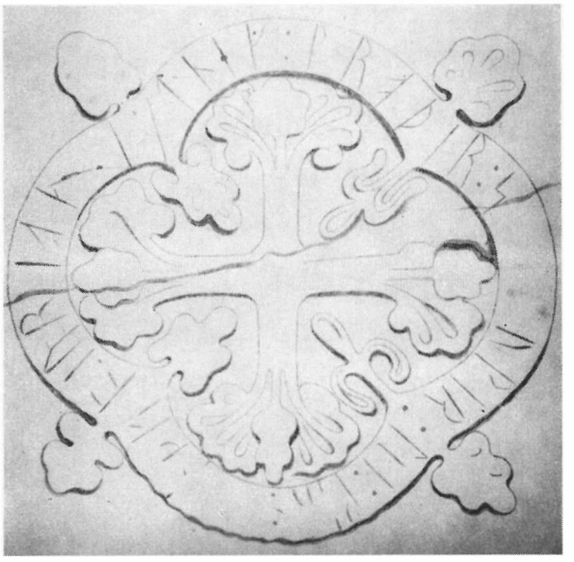

Fig. 310. Vg 196. Göteborg, Älvsborg.
Efter teckning av Brusewitz.

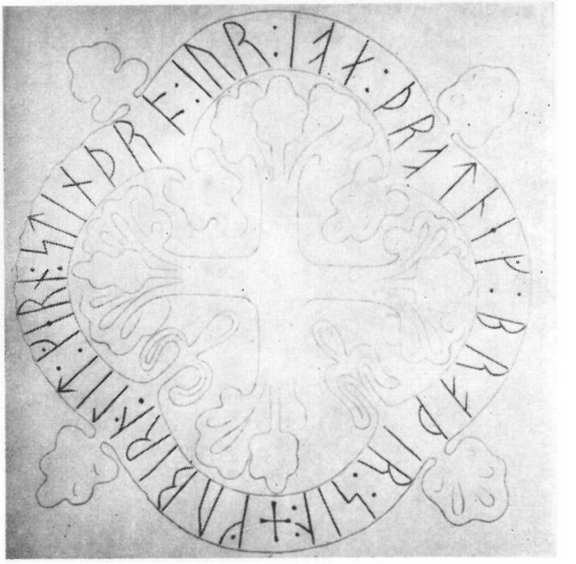

Fig. 311. Vg 196. Göteborg, Älvsborg.
Efter rekonstruktionsritning av Brusewitz.

hämnades senare hans död. Händelsen dateras till början av 1200-talet. Brusewitz' fullständiga rekonstruktion är följande: »+ Kunnbjarn : lit : geræ : stinþro : uor : Jon : Þrotneg : broþir : sin :». Han lyckades också få Stephens att ur språklig synpunkt ansluta sig till förslaget. En sammanställning av inskriften med den isländska sagans personer och händelser är frestande och saknar givetvis icke sitt intresse, men förslaget mötte från början kritik. Såtillvida har emellertid Brusewitz avgjort fört tolkningen några steg framåt, att tecknet i den högra runbågens mitt otvivelaktigt är ett korsformigt ordskillnadstecken. Läsningen av det första namnet är i huvudsak riktig, och förenklingen av inskriftens sista ord till *sin* måste vara den enda godtagbara tolkningen. Namnet *Gunnbiorn* är känt från ytterligare några runinskrifter, de flesta i Uppland. Det har också brukats under medeltiden i Sverige, Norge och på Island. Jfr Sö 278.

Största tolkningssvårigheterna bereda r. 28–37, som ha innehållit den dödes namn. Jungners förslag *Iol iætaneg* 'Jul jättedödaren' är av flera skäl icke acceptabelt. Att initialen varit **i** är det enda, som med säkerhet kan bestämmas. Det är emellertid mindre sannolikt, att de tio runorna uttryckt enbart ett förnamn; troligen innehålla de också en bestämning till detta namn, antingen ett släktnamn, ett binamn, en yrkesbeteckning, en ortsbestämning e.d. Närmast till hands ligger det onekligen att i r. 36–37 se en avledningsändelse *-ing*. En annan möjlighet är exempelvis ortnamnsbeteckningen *-æng*. Alldeles otänkbart vore det kanske icke heller rent formellt att ur de bevarade runresterna utläsa den kyrkliga ämbetstiteln *kanik*. Domkapitlet i Skara torde ha existerat på 1240-talet. Man kan nämligen med hänsyn tagen till gravvårdens monumentala karaktär utgå ifrån att den ursprungligen ägnats en storman, andlig eller världslig. Vad förnamnet beträffar lägger ristningen icke hinder i vägen för exempelvis en läsning *Iakob*. Men det är angeläget att understryka att vissa svagheter vidlåder ett förslag som *Jakob kanik*. En sådan är ortografien med stungna runor i det sista ordet.

Anmärkningsvärd är nominativformen i stället för ackusativ i ordet *broðir*.

Ur konsthistorisk synpunkt har stenen studerats av C. R. af Ugglas, som snarast är böjd att »karakterisera Älvsborgsstenens lejon som ett skott på det nordiskt-italienska konstträdet». Åtskilliga drag peka på traditioner från mäster Mårtens skånska verkstad med rötter i Lundadomens bildhuggarskola. Ugglas tidfäster stenen till »troligen allra tidigast ... omkring år 1175». Monica Rydbeck har dock muntligt meddelat, att såväl lejontypen som växtornamentiken inom fyrpasset hör hemma i 1200-talets förra hälft eller dess mitt.

Göteborg (f. d. Lundby sn).

Om runliknande monogram i Ramberget på Hisingen inom Göteborgs stadsområde se *Bidrag till kännedomen om Göteborgs fornminnen och historia* 2 (1879–83), s. 59, 3 (1886), s. 285, 4 (1890), s. 427.

Västra Frölunda sn, se Vg 196.

---

197 och 198. Dalums sn, se s. 314 och 316.

199. Norra Lundby sn, se s. 131.

200 och 201. Börstigs sn, se s. 255.

Okänd fyndort.

Med inv.nr 21.217 förvaras i Statens historiska museum en sten, gnejs, 33 × 25 cm stor, med sentida runinskrift. Enligt inventariebilagan förvärvades stenen till museet »genom cand. mag. E. Moltke, Köpenhamn, från herr Carl Wallentin, som 1909 eller 1910 köpte stenen av 'lantbruksbiträde Olsson' som fått den från Västergötland». Närmare proveniens anges icke.

Inskriften är anbragt i en ellipsformad, sluten runslinga. Den är fullständig och lyder: **biorn : lit : kirua stain : at sik.**